

Valburga Vavřinová MALÁ ENCYKLOPÉDIE VELIKONOC

Valburga Vavřinová

Malá
ENCYKLOPÉDIE
VELIKONOC

VALBURGA VAVRINOVÁ

MALÁ
encyklopedie
VELIKONOC

Nakladatelství Libri

Praha 2006

© Valburga Vavřinová, 2006

Illustrations © archiv autorky a archiv Libri, 2006

Odborný recenzent: PhDr. Jaroslav Someš

© Libri, 2006

ISBN 80-7277-292-9

Slovo úvodem	15
Poděkování	17
Seznam zkratk knih Starého a Nového zákona	19
Církevní rok	21
Křesťanské Velikonoce	23
Výpočet Velikonoc	27
Doba postní (aneb doba přípravná, předvelikonoční či velikonoční kající doba)	32
Beran viz Doba postní: Kočičky	32
Biskup bláznů viz Symboly Velikonoc: Hry pašijové	32
Černá neděle viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční, <i>První neděle postní</i>	32
Černá středa	32
Dar Nového léta	32
Dar Zeleného čtvrtka	32
Devítník	33
Doba postní	33
Družebná neděle viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční, <i>Čtvrtá neděle postní</i>	37
Honění Jidáše	37
Hosanna	38
Hry pašijové viz Symboly Velikonoc: Hry pašijové	39
Jidáše viz Symboly Velikonoc: Jidášky; Velikonoční stůl: Postní jídelníček, <i>Jidášky</i>	39
Kočičky	39
Květná neděle viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční, <i>Šestá neděle postní</i>	42
Liščí neděle viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční, <i>První neděle postní</i>	42
Líto	42
Mařena viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční, <i>Pátá neděle postní</i>	42
Modré pondělí viz Doba postní: Všední dny Pašijového týdne	42
Pálení Jidáše viz Doba postní: Honění Jidáše	43
Palmové větve viz Doba postní: Kočičky	43

Palmový osel viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční,	
<i>Šestá neděle postní</i>	43
Pašije	43
Pašijový týden	43
Pokrmy postní	45
Postní neděle předvelikonoční	49
<i>První neděle postní (Invocabit)</i>	50
<i>Druhá neděle postní (Reminiscere)</i>	51
<i>Třetí neděle postní (Oculi)</i>	52
<i>Čtvrtá neděle postní (Laetare)</i>	53
<i>Pátá neděle postní (Judica)</i>	56
<i>Šestá neděle postní (Palmarum)</i>	58
Popel	61
Popelec	62
Popeleční středa	62
Pražma	67
Průvod s ratolestmi	67
Předhodí	68
Předpostí	68
Pučálka	69
Půst	70
Quadragesima viz Doba postní: Půst	71
Sazometná středa viz Doba postní: Všední dny Pašijového týdne	71
Sedmica strastnaja	71
Smrtholka	71
Smrtná neděle viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční,	
<i>Pátá neděle postní</i>	72
Svátky předvelikonočního postního času	72
<i>Svátek svatého Řehoře (dříve 12. března, nyní 3. září)</i>	73
<i>Svátek svatého Patrika (17. březen)</i>	75
<i>Slavnost svatého Josefa, snoubence Panny Marie (19. březen)</i>	77
<i>Slavnost Zvěstování Panně Marii (25. březen)</i>	79
<i>Slavnost Zvěstování Páně (25. březen) viz Doba postní:</i>	
Svátky předvelikonočního postního času,	
<i>Slavnost Zvěstování Panně Marii</i>	81
Svěcení světla viz Doba velikonoční: Svěcení ohně;	
Symboly Velikonoc: Paškál	81
Svěcení olejů	82
Svěcení ratolestí viz Doba postní: Kočičky – Postní neděle	
předvelikonoční, <i>Šestá neděle postní</i>	83

Šedivé úterý viz Doba postní: Všední dny Pašijového týdne	83
Škaredá středa viz Doba postní: Všední dny Pašijového týdne	83
Tichý pátek viz Doba velikonoční: Triduum velikonoční a slavnost Zmrtvýchvstání Páně, <i>Velký pátek</i>	83
Velikonoční kající doba viz Doba postní: Doba postní	83
Velikonoční třídění viz Doba velikonoční: Triduum velikonoční a slavnost Zmrtvýchvstání Páně	83
Velikonoční týden viz Doba postní: Pašijový týden – Všední dny Pašijového týdne	83
Veraikon viz Symboly Velikonoc: Veraikon	83
Vjezd do Jeruzaléma viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční, <i>Šestá neděle postní</i> ; Postavy a události velikonočního příběhu: Vjezd do Jeruzaléma	83
Všední dny Pašijového týdne	83
Vynášení Smrti viz Doba postní: Smrtholka	84
Zahalování kříže viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční, <i>Pátá neděle postní</i>	84
Zvony viz Symboly Velikonoc: Zvony	84
Žehnáni ohně viz Doba velikonoční: Svěcení ohně	84
Doba velikonoční (aneb Velikonoce)	85
Beránek viz Symboly Velikonoc: Beránek	85
Bílé svátky	85
Bílý týden viz Doba velikonoční: Padesátidení velikonoční, <i>Týden bílých rouch</i>	85
Boží hod svatodušní viz Doba velikonoční: Padesátidení velikonoční, <i>Svatodušní svátky, Slavnost Soslání Ducha svatého</i>	85
Boží hod velikonoční viz Doba velikonoční: Triduum velikonoční a slavnost Zmrtvýchvstání Páně, <i>Slavnost Zmrtvýchvstání Páně</i>	85
Boží hrob viz Symboly Velikonoc: Boží hrob	85
Dny křížové	85
Exsultet	86
Jidášovy křížky	88
Kvatembr svatodušní	88
Letnice viz Doba velikonoční: Padesátidení velikonoční, <i>Svatodušní svátky</i>	89
Mazanec viz Symboly Velikonoc: Mazanec; Velikonoční stůl: Velikonoční (hodový) jídelníček, <i>Mazanec</i>	89
Padesátidení velikonoční	89
<i>Boží hod velikonoční</i> viz Doba velikonoční: Triduum velikonoční a slavnost Zmrtvýchvstání Páně, <i>Slavnost Zmrtvýchvstání Páně</i>	92

<i>Pondělí velikonoční</i>	92
<i>Týden bílých rouch</i>	94
<i>Bílá neděle</i>	95
<i>Provodní neděle</i> viz Doba velikonoční: Padesátidení velikonoční, <i>Bílá neděle</i>	95
<i>Slavnost Nanebevstoupení Páně (40. den po slavnosti Zmrtvýchvstání Páně)</i>	95
<i>Svatodušní svátky</i>	98
<i>Slavnost Soslání Ducha svatého (Boží hod svatodušní) (50. den po slavnosti Zmrtvýchvstání Páně)</i>	100
<i>Pondělí svatodušní</i>	103
Paškál viz Symboly Velikonoc: Paškál	105
Pohodí	105
Pokrmý svatodušní	105
Pokrmý velikonoční	106
Poslední večere Páně viz Postavy a události velikonočního příběhu: Poslední večere	108
Rozálie viz Doba velikonoční: Padesátidení velikonoční, <i>Svatodušní svátky, Slavnost Soslání Ducha svatého</i>	108
Spor o Velikonoc viz Výpočet Velikonoc	108
Svátký velikonočního času	108
<i>Svátek svatého Vojtěcha (23. duben)</i>	108
<i>Svátek svatého Jiří (24. duben)</i>	112
<i>Svátek svatého Marka (25. duben)</i>	117
<i>Svátek svaté Kateřiny Sienské (dříve 30. dubna, nyní 29. dubna) viz Doba velikonoční: Svátky velikonočního času, Svátek svatých Filipa a Jakuba</i>	118
<i>Svátek svatých Filipa a Jakuba (dříve 1. května, nyní 3. května)</i>	118
<i>Svátek svaté Valburgy, bývalý (1. květen) viz Doba velikonoční: Svátký velikonočního času, Svátek svatých Filipa a Jakuba</i>	121
<i>Svátek svatého Floriána, bývalý (4. květen)</i>	121
<i>Svátký svatého Pankráce, svatého Serváce, svatého Bonifáce a svaté Žofie Římské, bývalé (12., 13., 14. a 15. květen)</i>	122
<i>Svátek svatého Medarda, bývalý (8. červen)</i>	124
Svěcení ohně	125
Svěcení pokrmů	127
Svěcení vody	129
Triduum velikonoční a slavnost Zmrtvýchvstání Páně	131
<i>Zelený čtvrtek (Památka Večere Páně)</i>	132
<i>Velký pátek (Památka umučení Páně)</i>	134

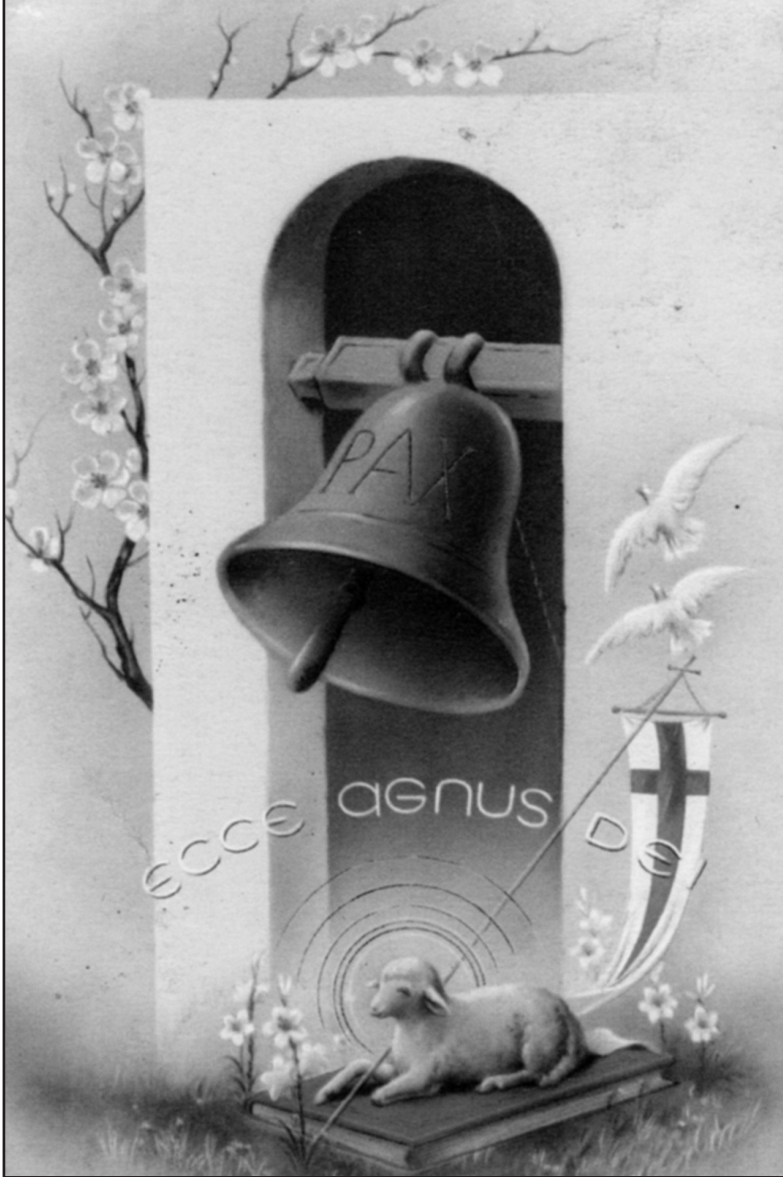
<i>Bílá sobota</i>	141
<i>Velikonoční noc (Slavnost Veliké noci)</i>	143
<i>Slavnost Zmrtvýchvstání Páně</i>	145
Trojkrutec velikonoční viz Symboly Velikonoc:	
Trojkrutec velikonoční	148
Umývání nohou	148
Velikonoční doba viz Doba velikonoční: Pohodí	150
Velikonoční třídění viz Doba velikonoční: Triduum velikonoční a slavnost Zmrtvýchvstání Páně	150
Velikonoční týden viz Doba postní: Pašijový týden – Všední dny Pašijového týdne	150
Velikonoce ve staré Praze	151
<i>Krvavé Velikonoce</i>	160
Postavy a události velikonočního příběhu	162
Agonie v Getsemane viz Postavy a události velikonočního příběhu:	
Modlitba v Getsemane	162
Annáš	162
Ahasver	162
Anděl	164
Apoštol	166
<i>Filip</i>	168
<i>Jakub (syn Alfeův)</i>	168
<i>Jakub Větší</i>	168
<i>Jan</i>	169
<i>Jidáš Iškariotský</i>	169
<i>Juda (Tadeáš)</i>	170
<i>Matěj</i>	171
<i>Matouš</i>	171
<i>Natanael (Bartoloměj)</i>	172
<i>Ondřej</i>	172
<i>Petr (Šimon)</i>	172
<i>Šimon Kananitský</i>	174
<i>Tomáš</i>	174
Barabáš	175
Bičování	175
Cesta na Kalvárii	176
Dismas	178
Ecce Homo	180
Gemas viz Postavy a události velikonočního příběhu: Dismas	180
Herodes	180

Ježíš	181
Josef viz Doba postní: Svátky předvelikonočního postního času, <i>Slavnost svatého Josefa, snoubence Panny Marie</i>	182
Josef z Arimatie	183
Kaifáš	183
Korunování trním	183
Kristus	185
Křížová cesta viz Postavy a události velikonočního příběhu:	
Cesta na Kalvárii	186
Longin	186
Marie	187
Marie z Magdaly (Marie Magdalena)	187
Modlitba v Getsemane	188
Nanebevstoupení Páně viz Doba velikonoční: Padesátidení velikonoční, <i>Slavnost Nanebevstoupení Páně</i>	189
Nikodém	189
Noli me tangere	190
Olivetská hora viz Postavy a události velikonočního příběhu:	
Modlitba v Getsemane	190
Pilát Pontský	190
Pohřeb Kristův	191
Poslední večeře	192
Posmívání se Kristu	193
Seslání Ducha svatého viz Doba velikonoční: Padesátidení velikonoční, <i>Svatodušní svátky, Slavnost Seslání Ducha svatého</i>	193
Sestoupení do pekel	194
Snímání z kříže viz Postavy a události velikonočního příběhu:	
Pohřeb Kristův	195
Soudní řízení s Ježíšem	195
Stefaton	197
Svaté ženy	197
Šimon z Kyrény (Šimon Cyrenenský)	197
Ukřižování	198
Umývání nohou viz Postavy a události velikonočního příběhu:	
Poslední večeře; Doba velikonoční: Umývání nohou	201
Veronika viz Symboly Velikonoc: Veraikon	201
Vjezd do Jeruzaléma	201
Via dolorosa viz Postavy a události velikonočního příběhu:	
Cesta na Kalvárii	202
Vzkříšení	202

Zapření Petrovo a jeho lítost viz Postavy a události	
velikonočního příběhu: Zrada	203
Zatčení viz Postavy a události velikonočního příběhu: Zrada	203
Zjevení se vzkříšeného Krista viz Postavy a události	
velikonočního příběhu: Vzkříšení	203
Zmrtvýchvstání viz Postavy a události velikonočního příběhu:	
Vzkříšení	204
Zrada	204
Symbyly Velikonoc	205
Agnus Dei	205
Agnusek	205
Beránek	205
Boží hrob	208
Číslice čtyřicet	210
Číslice osm	211
Číslice padesát	211
Dar Nového léta viz Doba postní: Dar Nového léta	212
Hrkačka velikonoční	212
Hry pašijové	213
Hry pašijové v Čechách	218
<i>Pašijové hry v Hořicích</i>	223
Jesličky postní	225
Jidášky	226
Koleda velikonoční	226
Kraslice	230
Král letniční	235
Královničky	235
Kříž	236
Křížová cesta viz Postavy a události velikonočního příběhu:	
Cesta na Kalvárii	240
Mazanec	240
Oblévačka	242
Paškál	242
Píšťalka	245
Pohlednice velikonoční	246
Pomlázka	248
Řehťačka velikonoční viz Symbyly Velikonoc: Hrkačka velikonoční	252
Svíce velikonoční viz Symbyly Velikonoc: Paškál	252
Trojkrtec velikonoční	252
Vejce odpustkové	253

Vejsce velikonoční	253
Veraikon	258
Zajíc velikonoční	260
Zvony	263
Předkřesťanské svátky jara (předkřesťanské jarní oslavy a svátky, které ovlivnily křesťanské oslavy Velikonoc)	267
Jarní oslavy starověkého Řecka a Říma	267
<i>Ambarvalia</i>	267
<i>Anna Perrena</i>	269
<i>Cerialia</i>	269
<i>Equirie</i>	270
<i>Fordicidia</i>	270
<i>Jarní slavnosti boha Marta</i>	270
<i>Lemuria</i>	271
<i>Liberalia</i>	272
<i>Lupercalia</i>	272
<i>Palillia</i>	273
<i>Robigalia</i>	273
<i>Terminalia</i>	273
<i>Thesmoforia</i>	274
Jarní slavnosti Keltů	274
Starozákonní svátky jara	277
<i>Macot</i>	277
<i>Pesach</i>	277
<i>Šavu'ot</i>	281
Po stopách velikonočního beránka (aneb Jak se slaví Velikonoce)	282
Austrálie	282
Bulharsko	283
Etiopie	284
Filipíny	286
Finsko	288
Francie	289
<i>Korsika</i>	291
Guatemala	292
Chorvatsko	293
Itálie	294
Jeruzalém	297
Jugoslávie viz Po stopách velikonočního beránka: Chorvatsko, resp. Srbsko	302
Mexiko	302
Německo	303

Polsko	306
Portugalsko	309
Rakousko	311
Rusko	313
Řecko	319
Řím	320
Slovensko	323
Slovinsko	325
Srbsko	326
Španělsko	327
Švédsko	330
Švýcarsko	333
USA	334
Velká Británie	336
Velikonoční stůl	339
Kristův velikonoční jídelníček	339
<i>Charoset (Harosset)</i>	339
<i>Chléb nekvašený (maces)</i>	340
<i>Jehněčí pečeně</i>	340
<i>Salát z hořkých bylin</i>	341
<i>Víno</i>	342
Postní jídelníček	342
<i>Chmelíček</i>	343
<i>Jidášky</i>	343
<i>Polévka jáhlová postní</i>	344
<i>Polévka zelná postní</i>	344
<i>Preclíky</i>	345
<i>Ptáčky</i>	345
<i>Pučálka</i>	345
Velikonoční (hodový) jídelníček	346
<i>Beránek velikonoční</i>	347
<i>Kaše krupicová</i>	347
<i>Hlavička</i>	348
<i>Mazanec</i>	349
<i>Pečené velikonoční jehně</i>	349
<i>Škvarenica</i>	350
<i>Věnec velikonoční</i>	350
<i>Zelená polévka z jarních bylinek</i>	351
Slovníček	353
Seznam literatury	373

Velikonoční zvon a beránek na dobové pohlednici (polovina 20. století)

Knížka, kterou právě držíte v ruce, přímo navazuje na populární *Malou encyklopedii Vánoc* téže autorky. I tentokrát text usiluje o to, aby si čtenář vytvořil ucelený pohled na nejdůležitější slavnosti křesťanského roku. Kniha mapuje období od postní doby předvelikonoční až po Letnice. Podrobně se pak věnuje oslavám Velikonoc – a to i v jejich předkřesťanské podobě – v celé jejich různorodosti a bohatství. Zachycuje barvitě proměnlivou atmosféru svátků spadajících do tohoto období, různé zvyky a pokrmy, a to především v podobě, která se už ztrácí či úplně zmizela, nebo je více či méně odlišná od té, kterou známe z vlastní zkušenosti. Podobně jako zmíněná knížka o Vánocích je i *Malá encyklopedie Velikonoc* trochu netradiční svým uspořádáním. Pro větší přehlednost byla klasická encyklopedická forma abecedně řazených hesel nahrazena jejich rozdělením do několika tematických oddílů. Díky tomu nedochází k vytrhávání pojmů ze souvislostí, ať už časových, nebo věcných. V rámci těchto oddílů jsou pak už hesla řazena abecedně. To umožňuje rychlé vyhledání požadované informace a obsah knížky přitom zároveň plní funkci rejstříku. Na konci knížky najde zájemce výkladový slovníček pojmů, z nichž mnohé patřily k obecné slovní zásobě (kolekta, nešpory apod.), ale jež především totalitní režim snaživě vymazal z kulturního povědomí většiny národa. Jste-li zvědaví, jak se vlastně slaví Velikonoce jinde – třeba v Jižní Americe nebo v Austrálii, pak je tu pro vás kapitola Po stopách velikonočního beránka. A pokud rádi mlsáte, jistě vás potěší oddíl Velikonoční stůl. Uspořádání dovoluje knížku číst, odkud se Vám zlíbí, třeba od prostředku. Nakonec, a o tom jsme přesvědčeni, ji stejně přečtete celou. Přejeme Vám u ní nejen mnoho hezkých chvil, ale i inspiraci například na malování vajíček, přípravě velikonoční škvarnice či k obnovení některých tradičních zvyků, které Vám a Vaším blízkým zpřijemní velikonoční čas.

Veselé velikonoce

Velikonoční vajíčka na dobové pohlednici (polovina 20. století)

PODEKOVÁNÍ

Tato kniha by nikdy nevznikla bez *Malé encyklopedie Vánoc*. Práce na publikaci o jednom z nejlidštějších svátků mě nenápadně vedla k mnohem starším křesťanským oslavám. Svátky jara, oslavující probouzející se přírodu, provázely lidstvo ve všech kulturách a náboženstvích. V křesťanském světě se Velikonoce staly skutečnou oslavou očišťující životodárné síly promítající se do dobrovolného sebeobětování. Oběť, ač přinášená s plným vědomím, je vždy bolestná. Proto snad velikonoční svátky nedosáhly v moderním světě nikdy takové míry oblíbenosti jako Vánoce. Přesto každý z nás tyto svátky, velebící lidskost v jejím nejvyšším možném vyjádření, potřebuje. Připomínají nám nutnost zachovat morální hodnoty, bez nichž rovnováha světa není udržitelná. Velikonoce nejsou pouze o sebeobětování a odříkání. Jsou o vůli přijmout nabízený dar. Proto velikonoční svátky opět rok co rok ožívají ať již v podobě božihodových církevních slavností, nebo malovaných vajíček a stužkami ozdobených pomlázek. Nejsou to Velikonoce našich pradědečků a prababiček, ale svůj duchovní obsah neztratily.

V *Malé encyklopedii Velikonoc* jsem se pokusila zpřehlednit základní aspekty velikonočních oslav, jejich kořeny, vývoj a projevy, jak se postupně měnily od dob svého vzniku po současnost, a poskytnout tak odpovědi na nejčastěji kladené otázky vztahující se k historii velikonočních svátků.

Stejně jako *Malá encyklopedie Vánoc* ani tato kniha by nemohla vzniknout bez pomoci mnoha a mnoha lidí. Obzvláště bych chtěla poděkovat pracovníkům Národní knihovny České republiky, Ústřední Městské knihovny v Praze, Centrální katolické knihovny a knihoven Ústavu dějin umění a Historického ústavu AV ČR. Po dlouhou dobu mi trpělivě a nezištně vycházeli vstříc při získávání potřebných písemných materiálů, pomáhali mi ze všech sil a mnohdy nad rámec svých povinností a v mnohém mě inspirovali. Důležité a různorodé poznatky o velikonočních oslavách a zvycích v jednotlivých zemích jsem získala díky vstřícnosti pracovníků řady zastupitelských úřadů. Můj velký dík patří též pracovníkům tiskového střediska České biskupské konference, kteří přispěli aktuálními informacemi. Pan Dr. Jaroslav Someš laskavě přečetl rukopis knihy, opravil chyby a poskytl cenné připomínky k práci nad textem, za což jsem mu vděčná. Dík

patří i Čeňku Pavlíkovi, který laskavě souhlasil s použitím svých kreseb pro záhlaví kapitol, a prof. Marii Bláhové za konzultaci ke kapitolám o chronologii Velikonoc. Děkuji paní doc. PhDr. Daně Pickové, CSc. za trpělivost a shovívavost, protože jsem řadu povinností vůči ní kvůli *Malé encyklopedii Velikonoc* zanedbala. A v neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině, přátelům a blízkým za jejich podporu, důvěru a pochopení, které mi nezištně a s láskou poskytli. Všem patří můj srdečný dík.

Mgr. Valburga Vavřinová

Seznam zkratek knih Starého a Nového zákona

(podle ekumenického překladu)

Abk	Abakuk	2K	Druhý list Korintským
Abd	Abdijáš	1Kr	První Královská
Ag	Ageus	2Kr	Druhá Královská
Am	Ámos	Lv	Leviticus (3. Mojžíšova)
Bar	Báruk	L	Lukáš (Evangelium podle Lukáše)
Da	Daniel	1Mak	První Makabejská
Dt	Deuteronomium (5. Mojžíšova)	2Mak	Druhá Makabejská
Ef	Efezským	Mal	Malachiáš
Est	Ester	Mk	Marek (Evangelium podle Marka)
Ex	Exodus (2. Mojžíšova)	Mt	Matouš (Evangelium podle Matouše)
Ezd	Ezdráš	Mi	Micheáš
Ez	Ezechiel	Mdr	Kniha moudrosti
Fm	Filemonovi	Na	Nahum
F(p)	Filipským	Neh	Nehemjáš
Ga	Galatským	Nu	Numeri (4. Mojžíšova)
Gn	Genesis (1. Mojžíšova)	Oz	Ozeáš
Iz	Izajáš	1Pa	První Paralipomenon (1. Letopisů)
Jk	List Jakubův	2Pa	Druhá Paralipomenon (2. Letopisů)
J	Jan (Evangelium podle Jana)	1P(t)	První list Petrův
1J	První list Janův	2P(t)	Druhý list Petrův
2J	Druhý list Janův	Pís	Píseň písní
3J	Třetí list Janův	Pl	Pláč
Jr	Jeremjáš	Př	Příslloví
Jon	Jonáš	Rt	Rút
Joz	Jozue	Ř	Římanům
Jb	Jób	1S	První Samuelova
Jl	Jóel	2S	Druhá Samuelova
Ju	List Judův	Sír	Sírachovec
Jud	Júdit	Sk	Skutky apoštolské
Kaz	Kazatel		
Ko	Koloským		
1K	První list Korintským		

Sf	Sofonjáš	Tób	Tóbit – Tóbijáš
Sd	Soudců	Za	Zacharjáš
1Te	První list Tesalonickým	Zj	Zjevení Janovo (Apokalypsa)
2Te	Druhý list Tesalonickým		
1Tm	První list Timoteovi	Ž	Žalmy
2Tm	Druhý list Timoteovi	Žd	Židům
Tt	Titovi		

Jak číst odkazy na biblický text (příklady):

(Zj) – odkazuje na Zjevení Janovo (Apokalypsa)

(Gn 3, 1) – odkazuje na knihu Genesis (1. Mojžíšova), kapitolu 3, verš 1

(Iz 7, 4–8) – odkazuje na Izajáše, kapitolu 7, verš 4 až 8

(Mt 1, 18–21; 2, 7nn) – odkazuje na Matouše (Evangelium podle Matouše), kapitolu 1, verš 18 až 21, a dále na kapitolu 2 téhož evangelia, verš 7 a následující veršety

CÍRKEVNÍ ROK

V 1. polovině 6. století vypracoval Dionysius Exiguus (před 500–556/560), skytský mnich, učenec, kanonista a komputista, nový letopočet, na jehož začátku stojí narození Ježíše Krista. Dal tak základ dodnes používanému způsobu určování času. Ačkoli Exiguova novinka zezáчатку neopustila úzký okruh vzdělanců a určování letopočtu se ještě dlouhou dobu různilo podle tradic místních a písařských, docházelo v průběhu staletí k jejímu prosazování. Počítání času od Kristova narození se ojediněle objevuje v 7. století, ve větší míře ve století 9. Papežská kancelář jej začala pravidelně používat až v 15. století. Tzv. retrospektivní křesťanská éra, tedy sestupné počítání „před Kristem“, přichází až s koncem 18. století.

Náplň církevního (liturgického) roku se formovala v křesťanské církvi v průběhu několika staletí. Liturgický, církevní rok je souhrn svátků, které se opakují v nepřetržitém ročním cyklu. V průběhu roku slaví křesťané svátky Ježíše Krista a svatých. Liturgický rok je tak jakoby rozdělen do dvou bloků, které se rozlišují jako temporál a sanktorál. Temporál zahrnuje doby a svátky, ve kterých se slaví události Kristova života, tj. velikonoční a vánoční okruh s jejich přípravnými obdobími. Sanktorál tvoří svátky svatých, vázané na pevné datum.

Ještě než se vytvořily jednotlivé okruhy církevního roku, slavili křesťané jako sváteční den a první den v týdnu neděli, lat. *primordialis dies festus*, která je stále základní jednotkou liturgického roku. Prvním údobím v církevním roce jsou od 2. století Velikonoce. Ve 4. století je doplnila oslava Kristova narození. Na Východě se zformovala jako *epifanie*, svátek Zjevení Páně (Tři Králové, 6. 1.). Západní křesťané slaví Vánoce přímo v den jeho narození jako svátek Narození Páně (24. 12.) a Tři Krále slaví samostatně jako jeden ze svátků vánoční doby. Velikonoční a vánoční okruhy se časem rozšířily o období přípravy: dobu postní, zaměřenou k Velikonocům, a dobu adventní, předcházející Vánocům. Dobu mezi Velikonocemi a Vánocemi vyplnil třetí okruh liturgického roku, tzv. liturgické mezidobí.

Církvi jsou liturgická údobí uváděna ne v chronologickém pořadí, ale podle jejich významu:

Období velikonočního třídění

Doba velikonoční

Doba postní
Doba vánoční
Doba adventní
Liturgické mezidobí

Popis temporálu liturgického roku v chronologickém pořadí by vypadal takto:

- 1) Doba adventní – trvá od prvních nešpor neděle, která připadne na období 27. listopadu až 3. prosince, do odpoledne 24. prosince a obsahuje vždy čtyři adventní neděle, tedy čtyři neděle předcházející vánočním svátkům
- 2) Doba vánoční – trvá od prvních nešpor svátku Narození Páně do svátku Křtu Páně (neděle po 6. 1.) včetně
- 3) Liturgické mezidobí I. – trvá od pondělí po svátku Křtu Páně do úterý před Popeleční středou
- 4) Doba postní – trvá od Popeleční středy do odpoledne Zeleného čtvrtka
- 5) Velikonoční třídění – trvá od večerní mše na památku Večeře Páně, konané o Zeleném čtvrtku, do nešpor neděle Zmrtvýchvstání Páně
- 6) Doba velikonoční – trvá od slavnosti Veliké noci do nešpor neděle Sslání Ducha svatého, tzv. Svatodušní neděle
- 7) Liturgické mezidobí II. – trvá od pondělí po slavnosti Sslání Ducha svatého do soboty před první nedělí adventní

V průběhu liturgického roku církev neslaví pouze celé Kristovo tajemství, ale připomíná si i výroční dny svatých, tzv. sanktorál. Neděle a liturgické doby ale mají ve slavnostech liturgického roku přednostní postavení. Svati jsou uctíváni především tam, kde žili nebo zemřeli. Pouze zvlášť významní světci požívají celocírkevní úcty. Církevní rok, řídicí se novozákonním příběhem o Ježíši Kristu, se tak ve svém pojetí zásadně odlišuje od roku občanského. Počátek církevního (liturgického) roku nepřipadá na 1. ledna, ale na první neděli adventní, a jeho středem jsou Velikonoce.

Základem křesťanské víry je velikonoční tajemství Kristova spásného činu. Z připomínky Kristovy velikonoční oběti teologicky a historicky vyrostla struktura křesťanského liturgického roku. Tajemství Kristovy smrti a zmrtvýchvstání tvoří jádro všech liturgických svátků. V raně křesťanské církvi se nesevětil po první tři staletí žádný svátek kromě oslavy velikonočního tajemství, a to každou neděli. V křesťanských písemných pramenech jsou Velikonoce výslovně uváděny od 2. století, slavily se však již ve století prvním. Výroční oslava Velikonoc je jako svátek Pascha poprvé oficiálně zmiňována v zákoně vydaném římským císařem Valentinianem II. (371–92) dne 7. srpna roku 389. Statut uznávaných svátků získaly Velikonoce včleněním do seznamu římských svátečních dnů, o nichž se nesměly konat soudy.

Podle svědectví evangelií byl Ježíš z Nazaretu ukřižován buď bezprostředně před, nebo přímo v den svátku Pesach, a to v pátek. Slavné Kristovo vzkříšení se odehrálo v noci na neděli. Kristus byl mučen a ukřižován v čase, kdy se v jeruzalémském chrámu v souladu s Mojžišovými zákony přinášely velikonoční oběti. Zprvu se výroční památka Kristovy smrti a vzkříšení časově shodovala s oslavou hebrejského svátku Pesach. Křesťanské mystérium umučení a zmrtvýchvstání Ježíše jako Syna Božího a příslibeného Mesiáše dalo v dobách prvotního křesťanství starozákonnímu svátku nový obsah: „Odstraňte starý kvas, abyste byli novým těstem, vždyť vám nastal čas nekvašených chlebů, neboť byl obětován náš velikonoční beránek, Kristus. Proto slavíme Velikonoce ne se starým kvasem, s kvasem zla a špatnosti, ale s nekvašeným chlebem upřímnosti a pravdy.“ (1K 5, 7–8) Stoupenci nového náboženství věřili, že všichni, „kdo s ním jsou spojeni (s Kristem), se zbaví starého kvasu a stanou se novým nekvašeným chlebem“. Kristus byl oslavován jako nový pesachový beránek. Podobně jako byli starozákonní Izraelité zachráněni z egyptského otroctví a přivedeni do země zaslíbené, tak „Ježíš uvedl projitím moře utrpení a smrti nový lid Boží do nového společenství s Bohem“.

Ve všech křesťanských obcích bylo velikonoční tajemství od nejstarších dob slaveno v komplexním smyslu jako „svátek radosti z vítězství života nad smrtí, oslava tajemství Krista, jeho smrti a slavného zmrtvýchvstání“. Křesťané Malé Asie a Sýrie kladli důraz na Ježíšovu vykupitelskou

smrt. Řím a západoevropské obce zdůrazňovaly Kristovo zmrtvýchvstání a vyvýšení.

Ve 2. polovině 2. století došlo mezi východními a západními křesťanskými církvemi ke sporu o termín slavení Velikonoc. Východokřesťanské obce upřednostňovaly slavení Velikonoc ve stejnou dobu, jako byl slaven židovský svátek Pesach, zatímco Západní křesťané v čele s Římem slavili Velikonoce první neděli po prvním jarním úplňku. Vnitrocírkevní střetnutí, trvající bezmála 100 let, je označováno jako „spor o Velikonoce“. Rozepři popsal ve svých *Církevních dějinách* řecký teolog, spisovatel a historik biskup Eusebios Caesarejský (264–340). Spor rozhodnul první všeobecný koncil svolaný císařem Konstantinem I. Velikým (274–337) roku 325 do Niceje v Bythynii (řec. *Nikaia*, dnes Isnik v Turecku). Usnesl se, že „všichni křesťané budou nadále slavit Velikonoce týž den, podle přesnějšího výpočtu, bez návaznosti na židovské zvyky, a nikoliv, jak se někdy stávalo Židům slavícím Pesach, dvakrát v jednom roce“. Splnění tohoto požadavku významně podpořilo přijetí zásady slavit nejdůležitější křesťanský svátek po jarní rovnodennosti, tedy, podle římského způsobu, o první neděli po prvním jarním úplňku. Koncil provždy oddělil oslavy křesťanských Velikonoc od starozákonního svátku Pesach, „starou smlouvu uzavřenou Hospodinem s izraelským lidem od smlouvy nové, darované novému lidu“.

Původně se památka umučení a zmrtvýchvstání Krista slavila v rámci jediné slavnosti. Hlavní náplní byla společná eucharistická hostina. Od 4. století předchází velikonočním oslavám postní doba. Katechumeni se během ní připravovali k přijetí křtu, již pokřtění si ho připomínali a věnovali se pokání a vnitřnímu obrácení. Ve 4. stoletím se velikonoční slavnosti rozšířily o další dva dny – pátek, den Ježíšovy smrti, a sobotu, den jeho odpočinku v hrobě. Tyto dva dny spolu s nedělí tvořily tzv. velikonoční třídenní. Jeho součástí jsou:

- Večer Zeleného čtvrtka, kdy se slaví mše na památku Poslední večeře Páně, čtou se texty o večeři před odchodem izraelského lidu z Egypta (tzv. Exodus) a o ustanovení eucharistie. Součástí obřadů je umývání nohou, po mši přenesení eucharistie do boční kaple a odstrojení oltářů;
- Velký pátek, slavený jako připomínka vítězného utrpení Kristova a jeho oběti pro spásu lidstva. Součástí obřadů je bohoslužba slova a uctívání kříže;
- Bílá sobota, den bdění u Kristova hrobu. Je to den, kdy se kromě modlitby církve nekonají žádné obřady a vše je zaměřeno na přípravy k Velikonoční noci;
- Neděle Zmrtvýchvstání (Boží hod velikonoční) začíná podle liturgického počítání v sobotu západem slunce. Slaví se bohoslužba velikonoční

vigilie (bdění). Je to jeden z nejstarších obřadů církve. Slavnost zahrnuje žehnání ohně, zapálení velikonoční svíce, její slavnostní vnesení v průvodu do chrámu a starobylý chvalozpěv *Exsultet*, pocházející ze 4. století. Bohoslužba slova obsahuje biblické texty vyprávějící dějiny spásy od stvoření po Kristovo vzkříšení. Při chvalozpěvu *Gloria* se rozezní chrámové zvony. Velikonoční vigilie je stejně jako v dobách prvotní církve vhodnou dobou křtu. Pokud se svátost křtu neudílí, pouze se žehná voda a věřící obnovují křestní sliby. Slavnost vrcholí eucharistickou bohoslužbou, při níž shromáždění zpívají: „Tvou smrt zvěstujeme, tvé vzkříšení vyznáváme!“

Velikonoční doba, jejíž součástí je neděle Zmrtvýchvstání, se uzavírá slavností Soslání Ducha svatého. Obsahuje 50 dní a je „údobím veliké radosti (lat. *laetissimum spatium*), jásavou slavností (lat. *exsultations sollemnitas*), slavenou s radostným jásosem jako jeden sváteční den, jako Velká neděle (lat. *magna dominica*)“. Osm velikonočních nedělí se počítá od neděle Zmrtvýchvstání. Jejich charakter určují evangelijní texty. Počínaje 4. stoletím se v době velikonoční vydělil velikonoční oktáv (prvních osm dní), slavnost Nanebevstoupení Páně (40. den) a slavnost Soslání Ducha svatého (50. den), v pořadí osmá, poslední velikonoční neděle.

Jedním z nejstarších názvů výroční památky Kristova velikonočního tajemství je latinské slovo *pascha*. Pochází z aramejského a řeckého označení velikonočních svátků, odvozených z hebrejského *pesach* (hebr. minutí). Označení Velikonoc jako svátku Pascha se dodnes používá v románských jazycích (např. franc. *Pâques*, it. *Pasqua*, rum. *Pasti*, šp. *Pascua de Resurrección*) či ve východokřesťanských církvích (např. rus. *Pascha*). Složitější výklad se pojí s pojmenováním Velikonoc v anglosaském a germánském světě (angl. *Eastern*, něm. *Ostern*). Původ slova *Eastern/Ostern* zůstává doposud nejasný a váže se k němu řada výkladů. Podle anglosaského teologa a historika mnicha Bedy Ctihodného (672/673–735) snad byl název odvozen ze jména anglické bohyně jara *Ostary (Eostre)*. Do německých oblastí mohlo slovo *Eastern*, označující Velikonoc, proniknout v dobách christianizace tohoto území anglosaskými mnichy a být domorodým obyvatelstvem později zkomoleno na *Ostern*. Někdy bývá výraz *Ostern* odvozen též ze středohornoněmeckého *Urständ*, zmrtvýchvstání, či od *Osten*, východ. Spojitost německého *Ostern* se symbolikou východu jako světové strany, kde vychází slunce, zdůraznil na počátku 12. století ve svém díle *Elucidarium*, jednom z nejpopulárnějších středověkých katechismů, Honorius z Autunu: „Jako slunce po svém sestoupení na západě opět vstává na východě, tak i Kristus, Slunce spravedlnosti, po svém sestoupení

do smrti opět vstává.“ Název *Ostern* bývá odvozován rovněž z latinského označení velikonočního oktávu jako *hebdomana in albis*, týden v bílých šatech. Výraz *in albis*, nedopatřením přeložený jako množné číslo od latinského *alba*, ranní červánky, by v hornoněmčině zněl jako *Eosterum*. Takto vzniklé slovo by podpořilo výklad symboliky Krista jako slunce vycházejícího na východě. Ve slovanských zemích používaný výraz Velikonoce (např. pol. *Wielkanoc*, sloven. *Velká noc*) jednoznačně odkazuje na Velkou noc, slavnost Kristova zázračného zmrtvýchvstání.

VÝPOČET VELIKONOC

Podle apokryfů byl Kristus umučen a ukřižován ve stejný den, kdy byl počat, tedy 25. března. Pokud by tomu tak skutečně bylo, vstal by Kristus z mrtvých v neděli 27. března. Evangelia jsou ve věci Ježíšova ukřižování a vzkříšení mnohem méně konkrétní než apokryfy. Podle evangelijních textů zemřel Kristus na kříži v pátek a byl vzkříšen v neděli. K těmto událostem v Jeruzalémě došlo buď ve dnech bezprostředně předcházejících svátku Pesach, nebo přímo v den, kdy byl tento svátek slaven. V apoštolských dobách slavili křesťané Velikonoce v den, na který připadal svátek Pesach, tedy o 14. nisanu (nisan byl první den židovského kalendáře a připadal na přelom března a dubna). Ve 2. století některé křesťanské obce začaly slavít Velikonoce v neděli následující po 14. nisanu. Vedlo je k tomu přesvědčení, že půst, předcházející vzpomínce na Kristovo utrpení, musí skončit spolu s „týdnem Ježíšova utrpení, neboť dnem Vzkříšení se otevírá velikonoční doba naplněná radostí a jásotem z jeho návratu“. Kající půst končil v předvečer neděle (nový církevní den začínal podle starozákonního obyčej východem první večerní hvězdy) a v neděli ráno se konala mše ke Vzkříšení Páně. Pokud úplněk připadl na 14. nisan, posunuly se křesťanské Velikonoce o týden. Jako první začali takto Velikonoce slavít snad křesťané v Jeruzalémě a Alexandrii, o něco později v Římě.

V Alexandrii se pod vlivem patriarchy Dionysia († 264) stalo zvykem vázat Velikonoce na dobu po jarní rovnodennosti, o níž měl být Kristus počat. Starý způsob slavení Velikonoc společně s židovským svátkem Pesach o 14. nisanu se nadále používal v Malé Asii a Sýrii. S tímto termínem velikonočních oslav bylo spojeno nebezpečí, že oslavy připadnou na dobu před jarní rovnodenností (u svátku Pesach, řídícího se lunisolárním kalendářem, k tomu někdy docházelo). Tím by byly Velikonoce postaveny „před začátek jara“ a jejich oslavy by probíhaly před „vítězstvím světla nad tmou“ (Krista v křesťanské ikonografii symbolizovalo vítězné „světlo“ či „Slunce“) a v křesťanském liturgickém roce by v rámci jednoho astronomického roku došlo ke zdvojení velikonočních svátků. Přesunutí Velikonoc na dobu po jarní rovnodennosti ale na druhou stranu vedlo k tomu, že na rozdíl od Pesachu, který byl pevným svátkem, se nejdůležitější křesťanský svátek stal pohyblivým a stoupenci „alexandrijského výpočtu“ velikonočních svátků byli nuceni najít způsob, jak vypočítat datum Velikonoc nezávisle na židov-

ském kalendáři. Prvním krokem byla definice jarního úplňku jako úplňku po jarní rovnodennosti, zformulovaná v 70. letech 3. století alexandrijským matematikem, filozofem a teologem Anatoliosem († po 282). V průběhu 3. století křesťanští učenci v Římě a v Alexandrii sestavili první pomůcky umožňující vypočítat přesné datum jarního úplňku a stanovit datum Velikonoc nezávisle na znalostech jinověrců. Od 3. století alexandrijští patriarchové oznamovali ostatním křesťanským obcím začátek předvelikonočního půstu i datum Velikonoc „podle alexandrijského způsobu“. Střet mezi stoupenci dvojího způsobu stanovení data Velikonoc, který otevřeně vypukl ve 2. polovině 2. století, trval téměř 100 let. Na rozdíl od římské a alexandrijské církve slavili nadále tzv. *kvartodecimáni* (čtrnáctníci), křesťané žijící v Malé Asii a Sýrii, Velikonoce o židovském Pesachu. V antiošském patriarchátu se Velikonoce sice počínaje 3. stoletím slavily v neděli po 14. nisanu, ovšem bez zřetele na rovnodennost. Velikonoční oslavy se tu tak oproti ostatním křesťanským obcím mohly posunout dopředu někdy i o celý měsíc a *protopaschatisté* (předvelikonočníci) v důsledku posunutých svátků končili půst dříve než ostatní, což samozřejmě budilo nevoli v ostatních křesťanských obcích. Rozkolísanost ve stanovení data nejdůležitějšího z křesťanských svátků vedla k vážným obavám o zachování jednoty církve. Koncil svolaný ve francouzském Arles v roce 314 z tohoto důvodu „důrazně žádal, aby byly Velikonoce slaveny všude ve stejný den“ (lat. *uno die et uno tempore per omnem orbem*) a jejich datum měl „římský biskup svými listy oznamovat ostatním biskupům“. Spor o datum velikonočních svátků, jehož hlavními aktéry byli maloasijscí biskupové Polykarp ze Smyrny († 155/168) a Polykarp z Efezu († kolem 200) a římscí papežové Anicet (157–66/68) a Viktor I. (190–kolem 200), se pokusil ukončit první ekumenický (všeobecný) koncil svolaný v roce 325 císařem Konstantinem I. Velikým (274–337) do Niceje. Otcové koncilu pověřili výpočtem data Velikonoc alexandrijského patriarchu, ale ani tak nedošlo k jednotě.

Alexandrijský výpočet Velikonoc stanovil jarní rovnodennost na 21. březen. Podle astronomického kalendáře však již v roce 325 jarní rovnodennost připadala na 20. březen (nastala o 13 hodině 53 minutě místního nicejského času). Datum 21. března však více vyhovovalo křesťanským učencům díky astronomicko-astrologické symbolice vstupu Slunce v den jarní rovnodennosti do znamení Ryb (viz *Malá encyklopedie Vánoc*). Systém oznamování termínu Velikonoc alexandrijským patriarchou se uplatňoval v křesťanském světě přibližně do konce 5. století, kdy došlo k rozšíření velikonočních tabulek a celý složitě fungující systém se stal zbytečným. Některé východní křesťanské obce i po koncilu v Niceji zachovávaly „staré způsoby“ a Velikonoce slavily podle vlastních výpočtů, ačkoli tím riskovaly

vyloučení z církve. Ani papežové „alexandrijské Velikonoce“ nepovažovali vždy za závazný termín a občas postupovali s přihlédnutím k místním tradicím – v Římě byl za první jarní den považován 25. březen a Velikonoční neděle mohla připadnout podle „římského počtu“ na dny od 22. března do 21. dubna včetně, zatímco podle „alexandrijského počtu“ na období mezi 22. březnem a 25. dubnem. Podle Říma se řídily i další západokřesťanské obce. Alexandrijský způsob výpočtu velikonočních svátků se v západokřesťanském světě začal prosazovat až od 6. století. Od té doby mohou Velikonoce, jejichž lhůta kolísá v rozsahu pěti týdnů, připadnout na kteroukoliv neděli mezi 22. březnem a 25. dubnem.

To není ještě zdaleka vše. Křesťanské Velikonoce jako svátek vycházející historicky z tradice židovského svátku Pesach byly svátkem lunárním (řídily se prvním jarním úplňkem). Protože byly zároveň vázány na jarní rovnodennost, tedy na sluneční rok, musely se při výpočtu brát v potaz jak lunární, tak solární kalendáře. Aby byl složitý výpočet srozumitelný nejen astronomům, ale i laikům, určovalo se datum Velikonoc cyklicky na základě řady let, v níž se délka určitého počtu slunečních let vyrovnávala s délkou jistého počtu lunárních měsíců. Pro potřeby církevních obcí byly sestavovány tzv. velikonoční tabulky obsahující na několik let dopředu data jarních úplňků a Velikonočních nedělí a údaje, jichž bylo k výpočtu v jednotlivých letech použito. Jelikož pro výpočet jarního úplňku byl používán devatenáctiletý cyklus sestavený řeckým astronomem Metónem v roce 432 před n. l., nebylo možné při nepravidelnosti pohybu Měsíce dosáhnout souladu mezi cyklicky stanovenými daty úplňků a dny, na něž připadají skutečné astronomické úplňky.

Kolísavost velikonočních svátků a složitost výpočtu přinášela do všedního života křesťanů řadu komplikací. Čas od času se znovu objevovaly pokusy přesunout Velikonoce na pevné datum. Montanisté např. určovali Velikonoce podle solárního roku a slavili je 6. dubna nebo v neděli následující po tomto dni. Jako pevný svátek se Velikonoce bez ohledu na ustanovení Nicejského koncilu slavily v křesťanských komunitách v Kappadokii a v Malé Asii – 25. března bylo připomínáno umučení Krista, 27. března jeho vzkříšení. Ve stejné dny slavili Velikonoce až do roku 570 někteří galští biskupové. V 6. a 7. století se v Irsku a v Anglii slavil 25. březen jako den stvoření světa a vykoupení. Tento den byl uváděn i v pozdějších středověkých kalendářiích. V některých středověkých kalendářiích je jako pevný svátek slavený o 5. květnu zaznamenáno Nanebevstoupení Páně. Přestože se díky rozšíření velikonočních tabulek a osvětové činnosti Bedy Ctihodného (672/673–735) prosadil v celém křesťanském světě Nicejským koncillem schválený způsob výpočtu „kolísavých“ velikonočních svátků, myšlen-

ka Velikonoc jako pevného svátku nikdy úplně nevymizela. Proti kolísání lhůty nejvýznamnějšího křesťanského svátku se například v 1. polovině 16. století postavil německý církevní reformátor a kazatel Martin Luther (1483–1546):

Oč lepší by bylo, kdyby Mojžíšův zákon o slavení Velikonoc nechali se vším všudy padnout a nic z těch starých šatů neuchovávali. Místo toho by měli podle běhu slunce vypočítat den umučení, hrobu a zmrtvýchvstání a zaznamenat a zařadit jej do kalendáře na stálé dny, jak to učinili s Vánoce, Novým rokem, svátkem Tří Králů, Hromnicemi a Zvěstováním Panny Marie, svatým Janem a dalšími svátky, jež nazývají nepohyblivými (jistými), a ne houpavými.

Zvláště po zavedení gregoriánské kalendářní reformy (1582) způsobily pohyblivé velikonoční svátky spoustu zmatků, když se k novému kalendáři nepřipojily všechny země současně. Z obavy, aby nebyla ohrožena jednota církve, ani tehdy přes sílící kritická vystoupení jednotlivců k zásadní nápravě nedošlo. Ve 20. století se pevným datem velikonočních svátků začala po 1. světové válce zabývat Mezinárodní astronomická unie a Výbor pro studium reformy kalendáře při Společnosti národů. V 2. polovině století jednal o výpočtu Velikonoc i II. vatikánský všeobecný koncil (1962–65). V dodatku *Konstituce o liturgii* se uvádí:

Posvátný Druhý vatikánský všeobecný koncil považuje za velmi významné přání mnohých, aby Velikonoce byly slaveny vždy v určitou neděli a aby byl ustálen kalendář. Koncil důkladně uvážil všechno, co by mohlo vyplynout ze zavedení nového kalendáře, a prohlašuje toto:

- 1. Posvátný sněm se nestaví proti tomu, aby Velikonoce byly pevně stanoveny na určitou neděli v gregoriánském kalendáři, souhlasí-li s tím ti, kterých se to týká, zvláště bratři odloučení od společenství s Apoštolským stolcem.*
- 2. Právě tak prohlašuje posvátný sněm, že neodmítá pokusy zavést v občanské společnosti stálý kalendář.*

Možnost stanovení pevného data Velikonoc zvažovala Ekumenická rada na pátém valném shromáždění církví konaném v roce 1975 v Nairobi. Za rozhodující pro přeměnu Velikonoc z pohyblivých v pevné svátky je považována možnost výpočtu přesného data Kristova zmrtvýchvstání. Jako den Kristova ukřižování bývají nejčastěji uváděny pátek 7. dubna roku 30, 3. dubna roku 33 a 23. dubna roku 34. Zázračné zmrtvýchvstání Krista by se pak uskutečnilo v neděli 9. dubna, 5. dubna nebo 25. dubna příslušného roku. Protože den 9. dubna se nachází téměř uprostřed dosud používaného

období, o němž může nastat Velikonoční neděle, bylo toto datum uvedeno jako jeden z možných termínů, na nějž by mohly být stanoveny pevné velikonoční svátky. Jako další byly zvažovány neděle po druhé sobotě v měsíci dubnu (9.–15. duben) a druhá neděle v dubnu (8.–14. duben). K tomu, aby byly Velikonoce ustanoveny na pevné datum, je však zapotřebí souhlasu všech křesťanských církví. Ortodoxní církve se ale nadále cítí vázány svým dosavadním způsobem výpočtu velikonočního data.

Velikonoce tak zůstávají svátky pohyblivými a při jejich výpočtu stále platí těchto několik základních pravidel:

- Pokud astronomická jarní rovnodennost připadne na 20. březen a současně na týž den připadne první jarní úplňk, není podle církevního způsobu určení tento úplňk považován za jarní, neboť ten je vázán ke dni 21. března, a Velikonoce se slaví až o neděli následující po úplňku, jež nastane po 21. březnu;
- Připadne-li úplňk na 21. březen a tímto dnem je sobota, je neděle 22. března nedělí Velikonoční. Je to nejranější datum, na které může Velikonoční neděle připadnout;
- Pokud jarní rovnodennost i úplňk připadnou na 21. březen, který bude nedělí, bude za Velikonoční nedělí považována neděle následující, tedy 28. březen;
- Protože posledním dnem, na který může připadnout Velikonoční neděle, je 25. duben, platí, že pokud připadne první jarní úplňk na 19. duben a tento den je neděle, čímž by se datum Velikonoc posunulo až na 26. dubna, přesouvá se úplňk o jeden den zpět, tedy na 18. duben, a Velikonoční neděle se slaví 19. dubna;
- Poněvadž v jednom devatenáctiletém cyklu tzv. zlatého čísla se nesmí slavit Velikonoční neděle dvakrát v nejzazším přípustném termínu, tedy 25. dubna, musí být, pokud takový případ nastane, jedna z Velikonočních nedělí o týden přesunuta (např. v letech 1943 a 1954, patřících do cyklu ohraničeného lety 1937 až 1956, připadla Velikonoční neděle v obou případech na 25. duben. V roce 1943 se Velikonoce slavily 25. dubna a v roce 1953 byla Velikonoční neděle přesunuta o týden dopředu na 18. dubna).

DOBA POSTNÍ

(*aneb doba předvelikonoční,
přípravná či velikonoční kající doba*)

Beran viz Doba postní: Kočičky

Biskup bláznů viz Symboly Velikonoc: Hry pašijové

**Černá neděle viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční,
První neděle postní**

Černá středa

Popeleční středa, jež zahajovala předvelikonoční postní dobu, bývala podle latinských slov *dies ater*, jimiž kněz o tomto dni zahajoval bohoslužbu, nazývána též Černou středou.

Dar Nového léta

Dříve bylo zvykem posílat si na jaře navzájem tzv. dar Nového léta. Kořeny rituálního obdarovávání sahají do dob antického starověku. Nový rok ve starém Římě připadal až do juliánské kalendářní reformy, provedené v roce 46 před n. l. Gaiem Juliem Caesarem (100–44), na 1. března a odpovídal počátku jarních zemědělských prací. Dar Nového léta byl pozůstatkem vzájemného novoročního obdarovávání. Zvyk se udržel dlouho poté, co se prvním novoročním dnem stal 1. leden. V našich zemích poprvé písemně doložen v 16. století a udržoval se hlavně v městském prostředí. Jako dárky se k Novému létu posílaly potraviny nebo drobnější peněžní částky. Chudí posílali bohatým většinou veršovaná přání jako poděkování za jejich dobročinnou pomoc. Většinou dostávali oplátkou mnohem hodnotnější dárky. Na vesnicích ohlašovaly příchod Nového léta průvody mladých dívek chodících na Smrtnou nebo Květnou neděli od stavení ke stavení s koledou a přinášejících jako dar hospodářům líto – pentlemi, svatými obrázky nebo vyfouknutými vaječnými skořápkami ozdobený jehličnáněk nebo zelenou ratolest.

Dar Zeleného čtvrtka

Některými badateli byl za hlavní den, o němž bylo v předkřesťanských dobách slaveno jarní novoročí, považován Zelený čtvrtěk. Pastýři o něm jako o prvním dni nového roku chodili koledovat se zelenými pruty nebo malý-

mi stromesky a lidé si navzájem posílali dar Zeleného čtvrtku. Na vesnicích se ještě na počátku 20. století mnohde Zelený čtvrtek pokládali za začátek nového hospodářského roku. Konaly se o něm první rituální výhony dobytka na pastvu a první zemědělské práce. V některých krajích děti o Zeleném čtvrtku dostávaly od svých rodičů a kmotrů drobné dárky. Dospělí je schovali v zahradě nebo na poli a děti si je po návratu z kostela musely najít. „Pámbíčková slepička“ nebo „škrobánek“ (skřivánek), někde kohout, čáp, liška, kukačka, bažant či jeřábek, nadělovali hodným dětem většinou vajíčka nebo sladké pečivo. Ve středověku byl dar Zeleného čtvrtka spojován též s liturgickým obřadem umývání nohou starcům, po jehož skončení docházelo k obdarovávání chudých a potřebných almužnou. Podobnou službu například poskytoval v postním předvelikonočním čase i český král Přemysl Otakar II. (1233–1278):

V čas postní nočně s jedním sluhou toliko tajně vcházal do kostela, a na dlažbě na zem padna, tak dlouho setrval v modlitbách, až hojným deštěm slz mokrá byla země, na které ležel. Potom vstana k činění almužny před východem slunce zavolal úředníka, kterému byl poručil péči chudých, a tázal se, zdali měl pohotově všecko ku krmení chudých. Nebo byl jeho obyčej každý postní čas krmiti pět set chudých a na Velký pátek je ošatiti. Také i mýval nohy chudým na Zelený čtvrtek podle počtu dvanácti apoštolů, udíleje každému z nich peníze.

(J. SOUKUP, OBŘAD UMYVÁNÍ NOHOU NA ZELENÝ ČTVRTEK NA HRADĚ PRAŽSKÉM VE XIII. STOLETÍ)

Devítník

Jako Devítník (lat. *Septuagesima*) bývala označována první ze tří nedělí tzv. velikonočního předpostí, které předcházelo předvelikonoční postní době.

Doba postní

Přípravné období předcházející velikonočním svátkům se nazývá velikonoční kající doba či doba postní. Dny, o nichž se křesťané připravují na největší událost církevního roku, byly od nejstarších dob spojeny s dobrovolným půstem, vyvrcholením příprav katechumenů na křest a přípravou již pokřtěných na obnovu křestních slibů a veřejným církevním pokáním. Podle nejstarších dochovaných pramenů, pocházejících z 2. století, se nejdříve křesťané postili v den Kristovy smrti a potraviny, které tak ušetřili, rozdávali chudým. V souladu s Ježíšovými slovy o době, v níž se ucedníci postí, protože je jim odňat ženich (Mt 9, 15; Mk 2, 20; L 5, 34nn), se součástí smutečního půstu stal později i den Kristova spočinutí v hrobě. Předvelikonoční postní doba tak zpočátku zahrnovala pouze dva dny, Velký pátek

a Bílou sobotu. O předvelikonočním půstu ve svých dílech psal řecký církevní spisovatel, lyonský biskup svatý Irenaeus Lyonský (asi 130–asi 220). Dva dny trvající předvelikonoční půst byl „úplným“ postem. Nesmělo se při něm požit ani jídlo, ani pití. Výjimky se vztahovaly pouze na nemocné a ženy v očekávání, kteří směli v pátek pozřít chléb a vodu. Oba tyto dny byly natolik spojeny s vědomím smutku a účastného či smutečného půstu, že se v některých dobách, zvláště v západokřesťanském světě, věřící během roku postili o všech pátcích a sobotách. Také dnes je v křesťanských církvích Velký pátek dnem půstu a zdrženlivosti. Počínaje 3. stoletím se názory na délku postního období začaly různit. Podle Irenaea Lyonského:

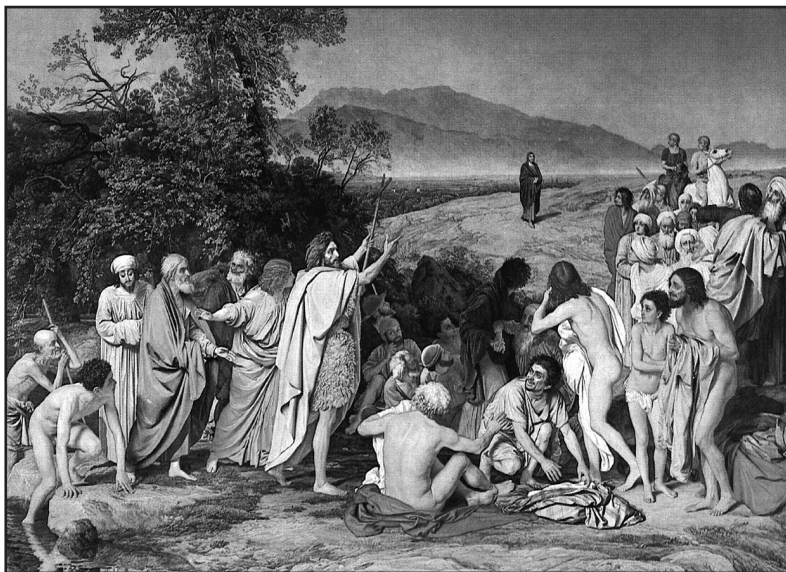
Někteří myslí, že jenom jeden den postit se mají, jiní dva, jiní více, jiní čtyřicet hodin denních a nočních čítajíce den (postní) sobě ustanovují. A tato postících se rozdílnost ne za našeho teprve času, nýbrž mnohem dříve těmi počala, kteří prve mimo přísnou pilnost, jak pravděpodobno jest, věci otěží se zmocnivše, prostý a obecný zvyk méně cenili a změnili. Avšak nicméně všichni ti pokoj mezi sebou zachovali a udržujeme (jej) i teď; a rozdílnost postu schvaluje svornost u víře.

Předvelikonoční postní doba se nejprve rozšířila na celý Svatý týden a posléze obsáhla celých 40 dní. Na prvním všeobecném koncilu v Niceji byla čtyřicetidenní přípravná doba na Velikonoce, lat. *Quadragesima Paschae*, uváděna jako všeobecně zavedený zvyk. Čtyřicet dní trvající předvelikonoční půst znali a ve svých dílech doporučovali svatý Jan Zlatoústý (350–407), spisovatel a teolog Órigenés (183–253/255) i svatý Jeroným (348–420). Papež Lev I. (440–61) sice čtyřicetidenní postní dobu považoval za „svatými apoštoly ustanovenou, sledující vnuknutí Ducha svatého“, ale k rozšíření původně dva dny trvajícího předvelikonočního postního času na dobu čítající šest týdnů nejspíše přispěla snaha odvrátit pozornost nově pokřtěných věřících, vyznávajících ještě donedávna některý z pohanských kultů, od tradičních bouřlivých oslav svátků provázejících příchod jara. Na nebezpečí „slavností pohanských“ upozorňoval svatý Augustin (354–430). Nově obrácené křesťany napomínal, aby se zdrželi pohanských oslav, ať se zdají být sebelákavější:

Ve dnech, kdy si pohané dávají milostné dárky, vy pak máte dávat almužny v tyto dny zloby; oni jásají, prozpěvujíce písně veselé a hýřivé, vy se máte těšit ze slova Božího; oni běhají po divadlech, vy máte spěchat do chrámů; oni se opíjejí, vy pak buďte strážní a postěte se.

Věřící se bujarých kratochvílí vzdát nedokázali a jarní veselice pouze přesunuli na masopustní dobu.

Ustálení předvelikonoční postní doby na 40 dnech bylo církví vysvětlováno symbolicky, „neboť mnohým významným událostem, zaznamenaným ve Starém i Novém zákoně, předcházelo čtyřicetidení“. Ježíš se například po svém křtu v Jordánu, předtím než začal svůj veřejný život, postil po 40 dní na poušti (Mt 4, 2; L 4, 1nn). Velikonoční kající doba původně začínala o šesté předvelikonoční neděli a trvala do Zeleného čtvrtka, kdy se v Římě slavnostně znovupřijímali do křesťanské obce kajícími. Protože se o nedělích půst nedržel, nedosahovaly postní dny počtu 40. V 5. století byly

Zjevení se Mesiáše lidu

proto nejdříve z velikonočního tridua vyčleněny Velký pátek a Bílá sobota. Tím byl dosažen počet 36 postních dní. Asketa a zakladatel kláštera svatého Viktora u Marseille Jan Cassianus (asi 360–asi 430) a biskup Isidor Sevillejský (560–636) ve svých dílech vysvětlovali počet 36 dní jako symbolické vyjádření desáté části z 365 dní roku, tedy jakýsi desátek odváděný věřícími z času, který je jim dopřán. Podobný názor zastával i papež Řehoř I. Veliký (asi 540–604): „Ježto rok přes tři sta šedesát pět dní se šíří, my pak po třicet šest dní se rmoutíme (postíme), jaksi našeho roku desátek Bohu dáváme.“ Následně byly před první postní neděli vloženy čtyři všední dny a prvním dnem čtyřicetidenního půstu se stala Popeleční středa.

V 6. století prošla předvelikonoční postní doba v západoirmské liturgii další proměnou. Zvláštní význam získaly tři neděle předcházející Popeleční středě. Nazývaly se *Septuagesima* (lat. Sedmdesátá), *Sexagesima* (lat. Šedesátá) a *Quinquagesima* (lat. Padesátá). Nově vytvořené předposti nebylo spojováno s žádnými postními předpisy, pouze mše byla sloužena ve fialových rouchách bez Aleluja, Gloria a Te Deum (nový liturgický řád z roku 1969 předpostní dobu již neobsahuje).

V době předvelikonočního půstu bylo zvykem jíst jednou denně. Postní praxe se zmírnila s nástupem humanismu a renesance. Dnes se jako dny přísného půstu dodržují Popeleční středa a Velký pátek. Je předepsána újma od masa a věřící jedí dosyta jen jednou za den. Předvelikonoční půst nekladl do popředí pouze zdrženlivost v jídle a pití. Stejně jako v adventu (viz *Malá encyklopedie Vánoc*) kladla církev důraz na sexuální abstinenci a ctnostný život. Předvelikonoční postní doba měla být svátkem míru. Ve středověku se vyhlášoval Boží mír (lat. *Treuga Dei*). Součástí postních omezení byl tzv. půst uší a očí. Umlkly zvony a varhany. Odstraňovala se a zahalovala chrámová výzdoba. Nejpozději od páté postní neděle byly v kostelech zahaleny všechny kříže. Obřadní odhalení křížů se konalo až na Velký pátek. O tom, že se jedná o velmi starý zvyk, svědčí slova svatého Augustina: „Abychom věděli, že v tomto vyhnanství patření na Boha se nám odepírá, zavěšuje se záclona mezi nás a svatyni svatých.“ V rakouských a německých chrámech se dodnes vnitřky chrámů v postní době halí do modrých tkanin a záclon, v Itálii se modrou rouškou pokrývají stěny kolem hlavního oltáře. Modrá látka často zakrývá i postranní oltáře, na kterých se vystavují pašijové obrazy a nástroje umučení Páně.

Důležitou součástí liturgie předvelikonoční postní doby bylo veřejné církevní pokání. S tím souvisel i jeden z prvních obřadů postní doby, tzv. udělování „popelce“ či sypaní popela na hlavy věřících o Popeleční středě. Úkon doprovázel kněz slovy, jimiž Ježíš započal své poslání na zemi, aby „smířil lidstvo s Otcem a uvedl každého na cestu života“: „Obraťte se a věřte evangeliu!“ (Mk 1, 15)

Výrazem pokání nemuselo být jen dodržování půstu a zřeknutí se některých pokrmů, ale i modlitba, konání dobrých skutků nebo poskytnutí almužny potřebným. V době následující po 1. a 2. světové válce byly postupně zatlačeny do pozadí oba nejdůležitější náboženské úkony předvelikonoční přípravné doby, totiž příprava žadatelů na křest a pokání, a mnohé obřady se pro věřící staly nesrozumitelnými. O nápravu se zasadil II. vatikánský koncil (1962–65), který vrátil předvelikonoční postní době její původní smysl: „Postní doba se stává přípravou na slavení velikonočního tajemství, a to jednak připomínáním křtu nebo přípravou na jeho přijetí,

jednak pokáním.“ Velikonoční kající doba trvá nyní od Popeleční středy do začátku mše na památku Večeře Páně na Zelený čtvrtek. Včetně nedělí obsahuje 44 dní, bez nich pouhých 38. S ohledem na oblibu Popeleční středy mezi věřícími se církev nevrátila k první postní neděli jako počátku postní doby, od níž je to do začátku velikonočního tridua 40 dní.

Družebná neděle viz Doba postní: Postní neděle předvelikonoční, Čtvrtá neděle postní

Honění Jidáše

Obyčej tzv. honění Jidáše bývá mnohými badateli považován za jednu z nejstarších českých velikonočních her, která se v 16. století stala součástí liturgických obřadů konaných na Zelený čtvrtek a později dala vzniknout oblíbené dětské zábavě, udržované na venkově ještě v 1. polovině 20. století. Na Zelený čtvrtek chodili v některých krajích po skončení mše na „obchůzky“ koledníci, kteří zpívali popěvky líčící, jak Jidáš zradil svého Pána a vydal ho do rukou nepřátel. Někdy z kostela v okamžiku, kdy kněz začal sloužit mši, vybíhal chlapec převlečený za Jidáše a ostatní děti ho s klapačkami a řehtačkami honily. Stávalo se ale, že z chrámu vybíhali všichni chlapci najednou a Jidáše zobrazoval nejrychlejší z nich. Za Jidáše bývali často vybíráni chlapci se zrzavými vlasy. Při honění Jidáše se provolávaly nejrůznější říkanky, například: „Jidáše honíme, klekání zvoníme, při tom se modlíme, Kyrie elejson...“ Na honění Jidáše jako na oblíbenou chlapeckou zábavu vzpomínal i Jindřich Šimon Baar (1869–1925):

Když se Král se sousedem Smolíkem vraceli z Týna v poledne domů, vítali je už zdaleka drkači. Ohlašovali místo zvonu poledne (...) Dřevěné klapačky, drkačky i řehtačky rachotily, daleko široko nesly se jejich suché, praskavé zvuky, ptáci v sadech přestali šveholit a ulekaně naslouchali podivné hudbě i písni, která se chvěla vzduchem. Dobře seřazený chlapecký průvod vyšel od chrámových dveří, v jeho čele kráčel uznávaný vůdce, kápo, Klikovic Martínek, sám a sám, neboť měl drkačku, jakou tu jakživ žádný neviděl. Občas zvedl vůdce jako kapelník svůj záviděníhodný nástroj do výše, všichni hned „podtrhli“ drkání a spustili píseň:

*My Jidáše honíme
a dřevem mu zvoníme.
Kdo ho viděl, ať nám poví
o nevěrném Jidášovi.
Ó Jidáši nevěrný, cos to učinil,
že jsi Pána Krista Židům prozradil?*

*Za to musíš v pekle hořit,
s čertem ďáblem se tám mořit.*

*Až Jidáše chytíme,
do vohně ho hodíme.*

(JINDŘICH ŠIMON BAAR, *OSMAČTYŘICÁTŇÍCI*)

K pronásledování Jidáše docházelo i v jiné velikonoční dny, například na Velký pátek nebo Bílou sobotu. Někdy se nad Jidášem konaly soudy, nebo byl Jidáš v slavnostním průvodu veden od stavení ke stavení na dlouhém řetěze nebo provaze.

Postava Jidáše byla v lidovém prostředí velmi oblíbená a v předvelikonočním čase často zmiňovaná. Figuríny ze slámy představující Kristova nehodného učedníka se obřadně topily, věšely, shazovaly z kostelních věží nebo pálily večer o Sazometné středě nebo na Zelený čtvrtek. Oheň zapalovaný a svěcený před křesťanskými chrámy o velikonoční slavnosti Vzkříšení se nazýval Jidášův oheň nebo Jidášovo dřevo. Pálení Jidášova ohně spojované v lidovém prostředí s množstvím pověrečných praktik popsal v roce 1838 český buditel a spisovatel Jan Jeník, rytíř z Bratřic (1756–1845):

To když se pak stalo a kněžstvo zas do kostela odešlo, povstane ihned hlasitý křik a pranice mezi diváky a svíčkovou bábou; neboť každý z nich popadá hltavě uhlí a popel z téhož spáleniště, což svíčková bába bráníti usiluje, protože se domnívá sama to právo míti na to posvátné uhlí a popel, aby to mohla v pobožných domech rozprodávat.

K podobenstvím velikonočního poselství patřilo pálení tzv. Jidášovy brady. V nejstarším tištěném pražském rituálu z roku 1496 je jeho provádění uvedeno v závěru obřadů konaných o Bílé sobotě. Na kazatelny se v chrámech upevňovala tyč omotaná koudelí, zakoupenou pro tuto příležitost farníky, která se zapalovala. Kněz na hořící „Jidášovu bradu“ ukazoval za zpěvu: „Pohleďte, jak sláva tohoto světa pomine!“ a věřící si názorně připomínali pomíjivost pozemského života v „záři Kristova světla“. Tento obřad se dodržoval ještě v barokní době. Podle svědectví z roku 1609 se ale „Jidášova brada páčila hned v první části mše (Kyrie Eleison) před svěcením paškálu“.

Hosanna

Hosanna je pořečtený tvar hebrejského zvolání znamenajícího „Zachraňuj, vysvobod', zachovávej, pomoz“ (Ž 118, 25). Ve starozákonních dobách ho Izraelité provolávali o svátku stánků (Sukkot). O tomto svátku se konaly slavnostní průvody. V levé ruce se při nich nosil citrusový plod a v pravé sváteční kytice z větvíček různých stromů. Lidé ratolestmi za radostného

pokřiku „Hosanna“ mávali. Křesťanská tradice zvolání Hosanna z pokorné prosby k Bohu, aby dal „šťastný prospěch“, proměnila v „jásavé zvolání“ a „radostný pokřik“, jímž lid zdravil Ježíše na jeho cestě do Jeruzaléma: „Hosanna synu Davidovu! Požehnaný, který přichází ve jménu Hospodinově!“ (Mt 21, 9) Volání Hosanna o Květné neděli ohlašuje příchod Vykupitele, jenž se „po podstoupeném utrpení vítězoslavně zjeví jako ten, kdo přichází ve jménu Hospodinově“. Příkladky „synu Davidovu“ (Mt 21, 15) a „na výsostech“ (Mt 21, 9 a Mk 11, 10) vznikly chybnou interpretací slova Hosanna jako „sláva“ a „zdar“. V raně křesťanské liturgii bylo z tohoto důvodu Hosanna chápáno ve stejném významu jako *Hallelujah* (Aleluja).

Hry pašijové viz Symboly Velikonoc: Hry pašijové

Jidáše viz Symboly Velikonoc: Jidášky; Velikonoční stůl: Postní jídelníček, Jidášky

Kočíčky

Součástí liturgických oslav Květné neděle je užívání a žehnání palmových ratolestí. V zemích, kde nerostly palmy ani olivovníky, se záhy začaly používat jiné zelenající se a kvetoucí ratolesti, nebo větévky zimostrázu. Ve střední Evropě se velké oblibě těšily vrbové proutky. Ty byly nejenom snadno dostupné, ale stromovité vrby se zároveň nejvíce podobaly biblickým olivovníkům. Ratolestem, které si věřící přinášeli o Květné neděli k požehnání, se v našich zemích přezdívalo podle huňatých jehněd, připomínajících hebkou kočíčí srst, kočíčky. Jinde se větvičkám s rozčepýřenými jehnědami, připomínajícím vzhledem neuspořádané klokočí, říkalo klokoče, nebo též ratolesti či košťata. V některých oblastech se pruty jívly ovíjely kolem dlouhé tyče, jejíž výška mohla dosahovat i několika metrů. Takto upravené větve se nazývaly „beran“ a o Květné neděli se nosily v čele procesí.

Tradice zelených ratolestí symbolizujících život, naději a vítězství zaujímala důležité postavení již v rituálních oslavách příchodu jara v předkřesťanských dobách. V kultuře starověkého Babylonu vystupovala jako strom života palma. Ve starém Egyptě byly součástí svatebních oslav palmové ratolesti nesené ve svatebním průvodu. Ve starověkém Řecku a Římě se větvím určitých stromů připisovala zvláštní magická síla. Kolem stavení se vysazovaly určité druhy stromů, které měly podle lidové víry moc odvrátit neštěstí a ochránit dům, dvůr a pole před působením zlých duchů. Zvláštní postavení mezi stromy zaujímaly v antice olivovník a palma. Snítka olivovníku byla v jižních krajích chápána jako znamení míru. V antické mytologii symbolizovala Zlatý věk, jakýsi pozemský ráj, v němž člověk žil